

ZORISLAV HORVAT

Neke profilacije svodnih rebara u srednjevjekovnoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske

U »Peristilu« br. 12—13 iz 1969—1970. god. autor je publicirao niz profilacija svodnih rebara, skupljenih diljem kontinentalnog dijela SR Hrvatske. Međutim, daljnjim obilazjenjem terena taj se je niz prilično povećao. Također je, zahvaljujući građevinskim radovima na pojedinim objektima i postavljenim skelama, bilo moguće točno snimanje pojedinih profilacija koje su ranije objavljene kao skice. Za neke profilacije, nacrtane prema Szabovim zapisima, konstatirao sam da su bile krivo snimljene (npr. Krapina, Gorjan), pa su zato i krivo objašnjene i krivo vremenski opredijeljene. Sada autor ispravlja te greške.

Profilacije rebara može se podijeliti na nekoliko vremenski određenih grupa, vezanih za pojedina građevinska razdoblja odnosno grupe. U nekim razdobljima kao da je građevinska djelatnost utihnula, no često je intenzivnost gradnje vezana za intenzivnost gradnje u srednjoj Evropi. Pojava novih ideja na srednjoevropskim gradilištima redovito je imala odraza i na gradnju naših, nešto skromnijih građevina. I naravno, tu nalazimo profilacije rebara koje prate te građevinske tokove.

Gradilo se i prije tatarske provale 1241. god., ali je naročito mnogo sagrađeno nakon odlaska Tatara, a tragovi te aktivnosti mogu se pratiti sve do početka XIV. st. Arhitektonski oblici su prilično neujednačeni, mijesaju se romanički i ranogotički detalji, pa npr. inače potpuno romanička crkva dobiva gotički svod s rebrima. Iz tog razdoblja ostalo je sačuvano vrlo malo objekata pa pokoji slučajno nađeni ulomak baci novo svjetlo i povećava saznanja. Za to je razdoblje karakteristično obilje najrazličitijih oblika profilacije rebara svodova, kao posljedica različitih utjecaja i kretanja. Neki dijelovi profilacija javljaju se samo u tom razdoblju: završetak u obliku koštice badema, zalisci sa strana. Rebra su redovito snažna, presjeci velikih dimenzija.

Mala seoska crkva sv. Petra u Novom Mjestu kraj Zeline ima svetište presvođeno križnim gotičkim svodom, jednostavne profilacije rebara, oblika koštica badema (sl. 1A). Rebra su pokrivena stoljetnim namazima boje

i moguće je da je profilacija bila kompliciranija, možda sa zaliscima ili utorom s obih strana. Na svetištu je sačuvan jedan romanički prozor, a trijumfalni luk je zašiljen; konzole pod rebrima, kapiteli i baze polustupova trijumfalnog luka također su prekriveni bojom i nisu čitki. Vjerojatno za taj bi se objekt moglo reći da pripada prelaznom stilskom razdoblju, tj. XIII. st.¹

Nedavno je u srednjem dijelu *Medvedgrada* pronađen ulomak rebra (sl. 1B) koji s obzirom na svoju jaku zakrivljenost vjerojatno ne potječe sa svoda gradske kapele već s nekog manjeg prostora. Završetak profilacije je dosta oštećen i čini se da je to bila koštica badema. Na njemu nema tragova kromacije. Ulomak se sada nalazi u *Lapidariju Povijesnog muzeja Hrvatske* u Zagrebu. Takav je tip profilacije u srednjoj Evropi dosta čest oko sredine XIII. st.: npr. u samostanskoj crkvi u Apatfalvi u Mađarskoj, u svetištu minoritske crkve u Ptuj² i u crkvi cistercijskog samostana u Kostanjevici u SR Sloveniji. Kod nas je nađena u Čazmi i vjerojatno potječe s današnje župne crkve sv. Marije Magdalene.³ S obzirom da je biskup Filip gradio Medvedgrad oko 1250. god., nema zapreke za datiranje ove profilacije sredinom XIII. st., što se slaže i sa srednjoevropskim kretanjima.⁴

Na prvi pogled medvedgradskom rebro slično je rebro iz *Golubića* (sl. 1C) u blizini Bihaća⁵: tu je vrh bademaste profilacije korigiran pravokutnim završetkom, pa je ta profilacija, oblikovno gledano, prelaz prema kruškolikim rebrima. Crkva u Golubiću imala je pravokut-

¹ A. Horvat, *Novi prilozi romanici srednjevjekovne Slavonije*, Peristil 18—19, 1975—1976, str. 13.

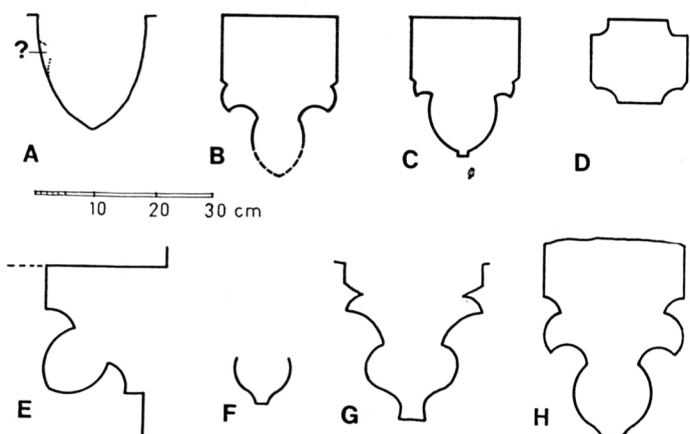
² M. Zadnikar, *Minoritske cerkev v Ptuj*, Varstvo spomenikov, III, 3—4, 1950, slika na str. 93.

³ Z. Horvat, *Profilacije gotičkih svodnih rebara*, Peristil 12—13, 1969—1970, slika 1. na stranici 42.

⁴ O tome više A. Horvat, *O slučajnim nalazima s Medvedgrada*, Iz starog i novog Zagreba, IV, 1968, str. 25—26;

I. Mirković, »Castrum Medved«, Peristil 14—15, 1971—72, str. 76.

⁵ Ulomak rebra pohranjen je u Muzeju Pounja u Bihaću; ovom prigodom zahvaljujem direktorici muzeja, prof. na susretljivosti.

1 Neke profilacije rebara svodova iz druge pol. XIII — poč. XIV. stoljeća: a) NOVO MJESTO kraj Zeline, kapela sv. Petra, svod svetišta (skica); b) MEDVEDGRAD, ulomak rebara svoda; c) GOLUBIĆ kraj Bihaća (SR B i H), lokalitet Crkvina, ulomak u Muzeju Pounja; d) DOLJANOVCI (Požeška kotlina), ulomak s Doljanovačkog grada; e) NAŠICE, crkva franjevačkog samostana, polurebro iznad baroknih svodova svetišta; f) KAMENGRAD kraj Koprivnice, ulomak u koprivničkom muzeju; g) DRAGOTIN, župna crkva, svod svetišta; h) ROZMAJEROVAC (Požeška kotlina), ulomak, danas u župnom muzeju u Velikoj.

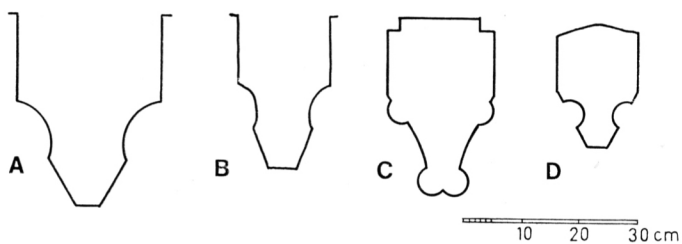
no svetište, sličnih dimenzija kao crkva u Novom Mjestu kraj Zeline, ali su pete rebara nosili polustupovi, a ne konzole.⁶ Golubička profilacija je tipološki vrlo interesantna jer je kraj oko Bihaća u srednjem vijeku teritorijalno bio vezan s kontinentalnom Hrvatskom, pa im je i razvoj arhitekture u srednjem vijeku zajednički.

Nedaleko Velike u Požeškoj kotlini nalazile su se sve do prije nekoliko godina ruševine tzv. *Doljanovačkog grada*, a sada je tu djelomično na temeljima tih ruševina, sagrađena jedna obiteljska kuća. Kako je pri gradnji pronađen zaglavni kamen gotičkog rebrastog svoda (sl. 1D) danas u *Povijesnom muzeju Hrvatske* u Zagrebu, može se pretpostaviti da se ne radi o gradu tj. o fortifikacijskom već o sakralnom objektu. Na zaglavnom kamenu, koji je inače dosta oštećen, vidi se da su se rebra križala pod pravim kutom, pa vjerojatno potječe s nekog kvadratno svođenog prostora, možda svetišta neke crkve; kompozicija rebra temelji se na kvadratu. Užlijebine sa strana sugeriraju vezu s obližnjom crkvom u Velikoj, tamo je profilacija trijumfalnog luka također konkavno formirana, a svetište pravokutno. Velička crkva, kao i većina srednjevjekovnih sakralnih objekata Požeške kotline, pripada romaničnogotičkom, tj. prelaznom razdoblju druge pol. XIII. i poč. XIV. st., te bismo tako mogli približno odrediti i profilaciju iz Doljanovaca.⁷

Na tavanu crkve franjevačkog samostana u Našicama iznad novijih baroknih svodova nalaze se ostaci svođenja iz gotičke građevne faze (sl. 1E). To su rebra uz zidove zaključka svetišta, postavljena pod kutom od 45°. Takav je način kod nas primijenjen jedino još na zapadnom pročelju cistercijske crkve u Topuskom, i, nešto modificirano, u svetištu crkve sv. Lovre u Slav. Požegi. Franjevački samostan u Našicama prvi put se spominje u zapisima generalnog kapitula u Narbonneu 1260. god.; u Našicama se održavaju pokrajinski kapituli od 1321. god. i kasnije.⁸ Kako vidljivi ostaci u potkrovlju crkve govore o propovjedničkoj crkvi — izduženo svetište i duga, nesvođena lađa — očito je da je ta crkva građena odmah kao franjevačka, odnosno da nije preuzeta, kao što se u literaturi često spominje. Nastanak crkve, pa i te profilacije vjerojatno padaju između dvije malo prije navedene godine, dakle krajem XIII — poč. XIV. st.

U muzeju grada Koprivnice pohranjeni su različiti klešani detalji s obližnjeg Kamengrada: fijale, dijelovi prozora, portala, kapiteli, elementi svođenja. Među tim ulomcima nema ni jednog ulomka čitavog rebra, ali se nazire da su bila s kruškolikim završetkom (sl. 1F). Grad je nastao tijekom XIII. st., što odaje pozicija na izoliranom čunjastom brdu⁹ i format opeke 6-7/12-12,5/25-25,5 cm, tipičan za XIII. st.¹⁰ Kako je grad izgledao,

2 Neke profilacije rebara svodova iz XIV. stoljeća: a) ZAGREB, crkva sv. Marka, svod lađe; b) ŠTRIGOVA, župna crkva sv. Marije Magdalene, svod svetišta; c) i d) DONJA KOSTAJNICA, ulomci nađeni na groblju.

⁶ I. Cremošnik, *Crkvina u Golubiću*, GZM, 1956, Arheol., str. 128—131;

Lopašić, *Bihać i bihaćka krajina*, 1943, str. 216—217.

⁷ O tome više u članku I. Mirnik — Z. Horvat, *Srednjevjekovna arhitektura Požeške kotline* u Požeškom zborniku u povodu 700-te obljetnice osnutka Požege; u tisku.

⁸ S. Majstorović, *Našice kroz 700 godina*, 1973, str. 17—18.

gdje je bila gradska kapela, danas se ne zna. Rebra s kruškolikom profilacijom javljaju se kod nas nakon sredine XIII. st. Oblici ulomaka u koprivničkom muzeju — kapitela i prozora — dopuštaju pretpostavku o nastanku kapele u XIII. st., pa i nešto kasnije, početkom XIV. st.

Profilacije iz Dragotina i Rozmajerovaca (sl. 1 G i H) jako su slične i s dvaju bliskih lokacija: Dragotin je kojih 20 km zapadno od Đakova, dok je Rozmajerovac na krajnjem istoku Požeške kotline. O *crkvi u Dragotinu* malo se zna; Bösendorfer¹¹ navodi da se to mjesto prvi put spominje 1332. god. Po preostalim detaljima (crkva je regotizirana) kao i po tome što je građena opekama 6/11/25 cm, moglo bi se zaključiti da je građena krajem XIII — poč. XIV. st.

Ulomak rebra svoda nađen u *Rozmajerovcu* kvalitetno je klesan, ali nije jasno otkud potječe, jer se u srednjem vijeku u blizini Rozmajerovca ne spominje nijedan sakralni objekt. S obzirom na tip profilacije, može potjecati iz druge pol. XIII. — poč. XIV. st. Takav tip profilacije nalazi se u svetištu crkve sv. Lovre u Slav. Požegi i u sjevernoj apsidi zagrebačke katedrale, oboje iz druge pol. XIII. st.¹² Usput rečeno, dosta su im slične profilacije tzv. Matijine crkve u Budimu, nastale nakon sredine XIII. st.¹³

Profilacija XIV. st. su općenito rijetke, tek se za nekoliko njih može pretpostaviti da su nastale u to vrijeme: rebra svoda u *svetištu crkve sv. Jurja u Belcu, u lađi crkve sv. Marka u Zagrebu* i možda u *svetištu župne crkve sv. Marije Magdalene* u Štrigovi. U prvom članku o profilacijama gotičkih rebara naveo sam još i rebra iz Gorjana, Bijeje i zvonika krapinske župne crkve, sve prema podacima prof. Szaboa; međutim novi podaci i dalja proučavanja govore da su te profilacije nastale kasnije i o njima će još biti govora.

Po nedavno otkrivenim romaničkim prozorima na *lađi crkve sv. Marka* u Zagrebu ta crkva je započeta već u XIII. st., vjerojatno nakon što je zagrebački Gradec dobio povlastice slobodnog grada. Svojevremeno su pri restauraciji te crkve na stupovima lađe pronađene freske, osobina druge pol. XIV. st.¹⁴ Neobično jaka rebra u lađi (sl. 2A) širine su kao većina rebara druge pol. XIII. st., te konkavno oblikovanje veže tu profilaciju za neke objekte početka XIV. st. kao npr. profilacija trijumfalnog *luka crkve sv. Jurja* u Belcu, nastale tijekom prve četvrtine XIV. st.¹⁵ Motiv peta rebara svoda, koja za-

vršavaju kao obrnuta piramida, u točki, nalazimo osim u lađi Sv. Marka baš u svetištu Sv. Jurja. Nastanak tijekom prve pol. XIV. st. čini se vjerojatnim, što stavlja tu crkvu među starije dvoranske crkve.

Druga moguća profilacija XIV. st. je u *svetištu župne crkve* u Štrigovi, vrlo slična onoj iz lađe Sv. Marka (sl. 2B). Osnovna osobina prostora svetišta crkve u Štrigovi je jednostavnost: uski i visoki gotički prozori, jedanput stupnjevani kontrafori, konzole neuobičajene profilacije zaista bi mogli pripadati XIV. st. ali i vremenu oko 1400. god.¹⁶

U *zbirci franjevačkog samostana* u Kostajnici čuva se nekoliko ulomaka svodnih rebara i kružišta prozora. Detalji su kvalitetno klesani i govore o bogatijem sakralnom objektu. Po tradiciji, u Kostajnici je franjevački samostan postojao već u XIV. st., a nalazio se je na mjestu današnjeg groblja, gdje su ti ulomci nađeni i gdje još i danas stoji srednjovjekovna *kapela sv. Ane*.

Veća profilacija (sl. 2C) izuzetno je oblikovana; gornji dio profilacije, s torusima sa strana, javlja se kod nas oko 1400. god. na profilacijama objekata koje su gradili majstori iz kruga praških Parlera (npr. na Ptujskoj gori, u Lepoglavi). Zanimljivo je da kapela sv. Ane na kostajničkom groblju ima lađu kvadratnog tlocrta, što je tipično za manje češke crkve sredinom XIV. st.¹⁷ I u obližnjem *Zrinu* nailazimo na tragove građevne djelatnosti krajem XIV. st.¹⁸, na *gradu i kapeli sv. Margarete* podno grada. Međutim, te veze bi još trebalo ispitati.

Manja profilacija rebra iz kostajničkog franjevačkog samostana s dubokim konkavnim utorima (sl. 2D) česta je kod nas od početka XV. st. (Sv. Ana, Veliki Bataji), što je potvrda da bi i ta profilacija mogla pripadati istom vremenskom razdoblju, tj. kraju XIV. st. — početku XV. st.

Čini se da je početkom XV. st. sagrađeno mnogo objekata pa zato postoji mnogo različitih profilacija rebara. To je doba kojem daju naglasak majstori iz kruga praških Parlera, a arhitektura koju oni stvaraju kvalitetna je, skladna i građevinski i oblikovno na visokoj razini. To je, kako dr. A. Horvat naziva — kulturna sredina,¹⁹ dakle određen pristup detaljima, kompoziciji, načinu gradnje. Analiza klesarskih znakova iz tog vremena pokazuje prilično šarenilo i fluktuaciju radne snage.²⁰ U to doba javljaju se naša najbolja ostvarenja, pa i nastavak gradnje lađe zagrebačke katedrale.

¹ A. Horvat, *Prilog poznavanju nestale drvene arhitekture s područja kotara Koprivnica*, Bulletin JAZU, 2—3, 1960, str. 90—91.

¹⁰ Z. Horvat, *Opeke u srednjovjekovnoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske*, Arhitektura, 113—114, 1972, str. 15.

¹¹ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, str. 284.

¹² Z. Horvat, *Profilacije gotičkih svodnih rebara*, Peristil, 12—13, 1969—1970, str. 43—44.

¹³ Várnai Dezső, *Budavári közepéri boltozatok bordáinak formai fejlődése*, Budapest Régiségei XVI, 1955, profilacije br. 1—3 na str. 364.

¹⁴ A. Horvat, *natuknica Zagreb*, ELU.

¹⁵ T. Stahuljak, *Rad Konzervatorskog zavoda 1945/49 god.*, Historijski zbornik, 1950, str. 260—261.

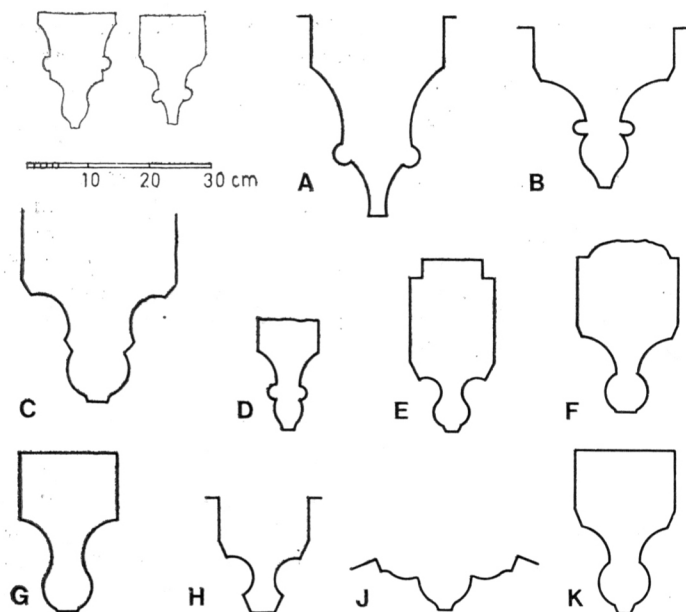
¹⁶ Prema A. Horvat, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju*, str. 62—63, u svetištu su otkrivene freske iz XV. st., iako ne dovoljno za točnije određivanje. Time se može taj objekt odrediti i prvom polovinom XV. st.

¹⁷ *Ceské umeni gotické 1350—1420*, Prag 1970, str. 65.

¹⁸ Z. Horvat, *Zrin*, Vijesti MK, 3—4, 1974, str. 60—62.

¹⁹ A. Horvat, *Skulptura Parlerovog kruga u zagrebačkoj katedrali*, Zbornik ZUZ, V—VI, 1959, str. 257—262.

²⁰ Z. Horvat, *Klesarske oznake iz Lepoglave*, Vijesti MK, 6, 1973, str. 24.

3 Neke profilacije svodnih rebara iz vremena oko 1400. godine, odnosno s početka XV stoljeća: a) LEPOGLAVA, bivša pavlinska crkva, svod svetišta i (lađe?); b) ZAGREB, crkva sv. Marka, svod svetišta; c) ZAGREB, katedrala, pete svoda lađe, skica; d), e), f) MIHOVLJAN kraj Čakovca, crkva sv. Mihovila, ulomci u muzeju u Čakovcu; g) BIJELA, samostanska crkva, ulomak (prema snimku Pilara i Szaboa); h) NOVIGRAD na Dobri, crkva sv. Marije, svod svetišta; j) KAMENSKO, pavlinska crkva, detalj u svetištu; k) ZAGREB, Lapidarij Povijesnog muzeja, ulomak br. 6772.

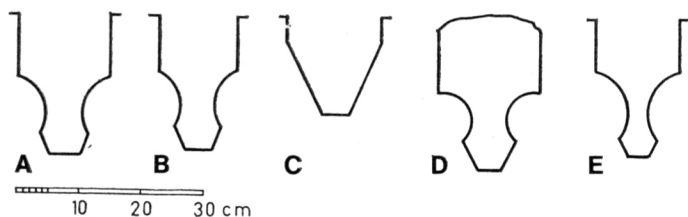
Način oblikovanja profilacija rebara svodova na svetištu katedrale sv. Vita i na dvorani Vaclava IV. na Hradčanima u Pragu (sl. 3), važnijim djelima Petra Parlera, prisutan je i na većini profilacija svodnih rebara poč. XIV. st. u kontinentalnoj Hrvatskoj. Dapače, gotovo identičnu profilaciju nalazimo na svodu u lepoglavskoj crkvi (sl. 3A) i u Ptujskoj gori u SR Sloveniji. Karakteristični su dijelovi profilacija rebara kruškoliki završetak i polutorusi, »usmjereni« horizontalno. Takve toruse nalazimo i na svodu svetišta crkve sv. Marka u Zagrebu (sl. 3B) i na jednom omanjem rebro iz Mihovljana, danas u muzeju u Čakovcu (sl. 3D). Nije nevažno da su južni portal crkve sv. Marka završili majstori parlerskog kruga²¹.

Kruškolike su profilacije početkom XV. st. česte, pa je, izgleda, i svod lađe zagrebačke katedrale trebao biti izveden s takvom profilacijom. Sve pete rebara svodova na stupovima i uz zidove lađe katedrale danas izgledaju dosta amorfno, a iz njih izlaze jednostavna rebra jednostavnih križnih svodova. Ponegdje se vidi prvobitno predviđena profilacija (sl. 3C) neposredno iznad kapitela. Onaj koji je klesao stupove i zidove, morao je predvidjeti jednu određenu profilaciju i isklesati pete, tj. uporišta budućih svodova, a to su bili parlerski majstori tijekom prve četvrtine XV. st.,²² svod je, međutim, izveden gotovo 100 godina kasnije, za biskupa Baratina. Vjerojatno je tada, brzine radi, kompliciranija kruškolika profilacija zamijenjena jednostavnijom, konkavnom²³. Početkom XV. st. takav se tip profilacije javlja i u Budimpešti, u velikoj dvorani kraljevske palače²⁴.

Kruškolike profilacije kontinuirane krivulje javljaju se nekoliko puta, npr. u Mihovljanu (Čakovec; sl. 3D-F) i u Bijeloj (sl. 3G). U Bijeloj, koliko se može suditi po starim fotografijama ruševina benediktinske opatije²⁵, kruškoliki dio nekoliko susjednih rebara »kretao« je s konzole na zidu svetišta i bez posredstva kapitela prelazio u rebra svoda, sve do već nepostojećeg zaglavnog kamena. Dio profilacije na zidu bio je sitno izrezuckan i očito time oblikovno nadomještao nepostojanje kapitela. Oblici samostanske crkve u Bijeloj pripadaju XV. st.; simptomatično je da zagrebački biskup Ivan Alben ostavlja oporučno 1433. god. sto zlatnih forinti samostanu u Bijeloj »pro fabrica«²⁶, što indirektno određuje i vrijeme nastanka navedene profilacije tijekom prve pol. XV. st.

U svetištu župne crkve sv. Marije u Novigradu na Dobri sačuvan je križni svod preko dva svodna polja; kontrafori koji su taj svod podupirali otklesani su prigodom neke pregradnje. Rebra svoda s dubokim konkav-

4 Neke profilacije rebara svodova iz XV stoljeća: a) MARTINŠČINA, župna crkva sv. Martina, svod svetišta; b) BLETINEC kraj Varaždina, kapela Svih Svetih, svod svetišta; c) BARTOLOVEC kraj Varaždina, župna crkva sv. Bartola, svod bivšeg svetišta; d) OSTARIJE, zavjetna crkva Frankopana, ulomak prvobitnog svoda svetišta; e) REMETINEC, bivša samostanska crkva, svod druge prostorije sakristije.

²¹ A. Horvat, *Odras praškog Parlerovog kruga na portalu crkve sv. Marka u Zagrebu*, Peristol, 3, 1960.

²² A. Horvat, *Skulptura Parlerovog kruga u zagrebačkoj katedrali*, Zbornik ZUZ, V—VI, 1959, str. 260; Karaman, *O staroj katedrali u Zagrebu*, Bulletin JAZU, 1—2, 1969, str. 33.

²³ Z. Horvat, *Profilacije gotičkih svodnih rebara*, Peristol, 12—13, 1969—1970, str. 51. i sl. 40. na str. 50.

²⁴ Várnai Dezső, o. c., str. 371. i slika na str. 364.

²⁵ Vanja Radauš, *Srednjovjekovni spomenici Slavonije*, Zagreb 1973, slike na str. 154—156.

²⁶ Tkalčić, *Povijesni spomenici*, II, doc. 63.

I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, III, str. 53.

nim utorima (sl. 3H) počivaju na jednostavnim figuralnim i geometrijskim konzolama. Takav tip profilacije javio se na *pavlinskoj crkvi sv. Ane* u Velikim Bastajima početkom XV. st., te u *Kostajnici*. Karakterističan je način izvedbe peta rebra: ona kreću s konzola okomito gore, kao zidne profilacije u Bijeloj i u kapeli u Brinju; nastanak vjerojatno početkom XV. st.

Po nekim ulomcima nađenim pri uređenju *crkve pavlinskog samostana* u Kamenskom, tu je bio primijenjen isti način oblikovanja prostora kao u Bijeloj i u gradskoj kapeli u Brinju. Nije međutim pronađen nijedan ulomak rebra, no sudeći po nađenim detaljima, rebro je bilo kruškoliko završeno (sl. 3J). Samostan je 1405. god. osnovala jedna Frankopanka, pa je vjerojatno i ta profilacija nastala početkom XV. st.²⁷

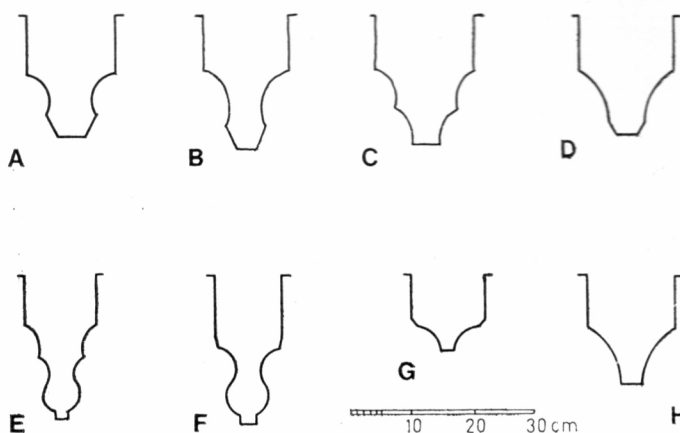
U *Lapidariju Povijesnog muzeja Hrvatske* nalazi se ulomak rebra (sl. 3K) kruškolike profilacije za koje se ne zna odakle potječe. Kako liči na neke profilacije iz vremena poč. XV. st. (npr. Mihovljan), možda je i ta profilacija nastala tijekom prve pol. XV. st.²⁸

U Martinšćini u Hrvatskom zagorju *svetište crkve sv. Martina* svođeno je križnim svodom, jednostavno oblikovanih rebra i konzola (sl. 4A). Puno više detalja nije ni prije bilo, osim zatvorenih pa ponovo otvorenih malih gotičkih prozora. Prostor svetišta oslikan je kvalitetnim zidnim slikama, po mišljenju dr. A. Deanovića, vjerojatno sredinom XV. st.²⁹, što možemo prihvatiti kao »terminus post quem non«. Kako je ta profilacija s konkavnim užljebinama već manjih dimenzija i u usporedbi sa sličnom profilacijom u crkvi sv. Marka u Zagrebu puno lakša i elegantnija, vjerojatno njen nastanak prethodi oslikavanju, tj. pada u prvu pol. XV. st.

²⁷ Kamensko — crkva i samostan pavlina, Zagreb, 1973, str. 11. Također je pri uređivanju svetišta crkve pronađen ulomak s tri kruškolike profilacije, koji odgovara položaju u sredini svodišta, odnosno iz kojega su se odvajala tri rebra svoda. Snimak se može vidjeti u članku I. Maroevića, *Prezentacija spomenika nije improvizacija*, *Vijesti MK*, 1—6, 1975, slike na str. 75. i 76. — snimci Z. Mikše.

²⁸ Možda potječe iz zagrebačke katedrale, npr. sa biskupske empore pred svetištem koje je gradio biskup Tuz, a srušene u potresu 1880. god.

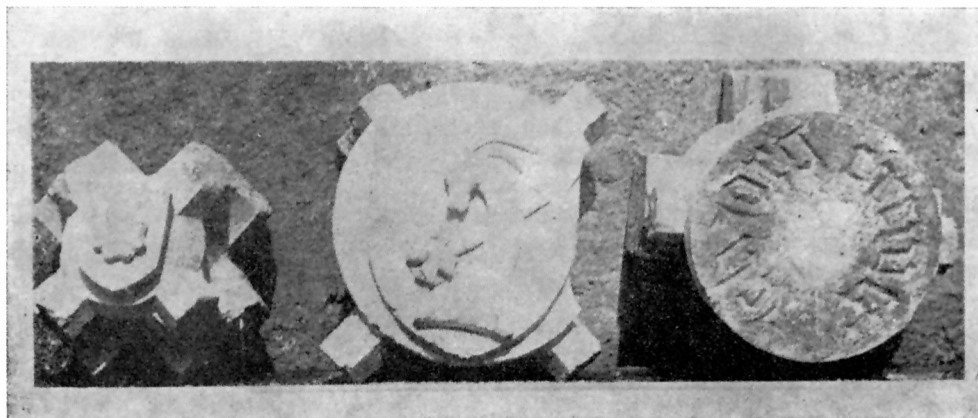
²⁹ A. Deanović, *Gotičke freske crkve sv. Martina u Martinšćini*, *Rad JAZU*, 360, 1971. god., str. 182.

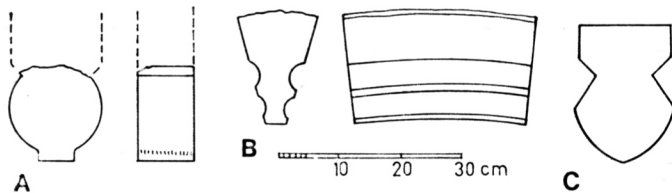
5 Neke profilacije rebra svodova XV stoljeća i početka XVI stoljeća: a) RADOBOJ, župna crkva sv. Trojstva, svod svetišta; b) MARUŠEVEC, župna crkva sv. Jurja, svod svetišta (skica); c) PETROVSKO, župna crkva sv. Petra, svod svetišta (skica); d) TABORSKO, župna crkva Bl. Dj. Marije, svetište (skica); e) ZAGREB, crkva sv. Marka, kapela sv. Fabijana i Sebastijana (skica); f) KRAPINA, župna crkva sv. Nikole, svod ispod zvonika; g) CESARGRAD, gradska kapela, svod svetišta; h) MILJANSKI IVANIC kraj Desinića, kapela sv. Ivana, svod svetišta.

Rebru iz Martinšćine vrlo je srodno rebro iz crkve u *Beletincu* (sl. 4B) koja također ima pravokutno svetište, još jednostavnije izvedeno. Konzole u uglovima samo su puka skošenja, koncipirana na isti način kao u svetištu crkve sv. Martina u Martinšćini. To je toliko jednostavna crkva da jedini zaostali, danas zazidani prozor na istočnom zidu svetišta nema uobičajeni šiljati gotički nadvoj s kružištem, već ravni. Okvir prozora je skošen na sve četiri strane, kao što je uobičajeno početkom XV. st. na prozorima profanih zgrada³⁰, ali i na prelazu XV. u XVI. st. na nekim zvonnicima. Čini se da je i ta profilacija nastala tijekom prve polovine XV. st., ali možda i nešto kasnije, s obzirom na moguću retardaciju.

Crkva u Oštarijama, oštećena od Turaka, obnavljana je u nekoliko navrata, pa je tako za gradnju zabatnih zidova korišten materijal prvobitnog svoda, tj. dijelo-

6 KRAPINA, župna crkva sv. Nikole, zaglavno kamenje svodova, srušenih pri regotizaciji početkom XX stoljeća (snimak dr. J. Brunšmid)

7 Neke profilacije od pečene gline (tj. profilne opeke) iz vremena oko 1500. godine: a) LIPOVAC, kapela sv. Luke (zvana Lučica), ulomak opeke rebra svoda (?); b) GORJAN, opeka rebra svoda moguće dominikanske crkve; c) SLANKAMEN, SAP Vojvodina, opeka rebra svoda.

8 VOCIN, bivša samostanska crkva: sačuvana peta svoda u lađi (snimak Z. H.).

vi rebara³¹ (sl. 4D). Smatra se da je oštarijsku crkvu osnovao Martin Frankopan sredinom XV. st.³², što se može smatrati i približnim vremenom nastanka profilacije rebra svoda te crkve.

U Bartolovcu nedaleko Varaždina sagrađena je na mjestu stare župne crkve nova tako da je svetište postalo pobočna kapela u novoj lađi. Staro svetište je pravokutno i samo križni svod s rebrima govori o nastanku u gotičkom razdoblju. Rebra jednostavne profilacije (sl. 4C) počivaju na isto tako jednostavnim geometrijskim konzolama; drugih gotičkih detalja nema ili su možda pokriveni žbukom. Jedina slična profilacija rebra svoda je u kripti gradske kapele u Brinju, ali je premalo podataka da bi se utvrdila veza, bilo s Brinjem ili s kojom drugom crkvom. Tako jednostavna profilacija mogla je nastati tijekom većeg raspona vremena, od XIV. st. pa sve do početka XVI. st.

U tu grupu stavio bih i još jedno rebro iz sakristije današnje župne crkve u Remetincu (sl. 4E). Ova crkva općenito pokazuje kasnogotičke karakteristike i mogla je nastati tijekom XV. st., pa i početkom XVI. st.³³

U Hrvatskom je Zagorju tijekom XV — početkom XVI. st. nastao niz sakralnih objekata, približno istih veličina, građenih u nekoliko navrata, tj. na njima je radilo nekoliko različitih građevinskih grupa. Svetišta su svođena i zvjezdastim i križnim svodovima, gotovo uvijek konzole nose pete rebara, a profilacije rebara

su jednostavne, s konkavnim užljebinama. Sada bih spomenuo samo neke od njih, one iz kojih potječu priložene profilacije rebara svodova.

Župna crkva sv. Trojstva u Radoboju spominje se već 1334. god., no današnja, gotička crkva valjda je nastala kasnije, s obzirom na mrežasti svod u svetištu. Preostali detalji u svetištu dosta su jednostavni (konzole, trijumfalni luk, sedilia), a profilacija rebara svoda (sl. 5A) prilično je zdepast, pa je vjerojatnije da nastanak svoda svetišta radobojske crkve pada u prvu polovinu XV. st.

Crkva sv. Jurja u Maruševcu spada među rijetke datirane crkve: Szabo navodi god. 1482. uklesanu na zaglavnom kamenu u svetištu³⁴ (sl. 5B). Crkva sv. Petra u Petrovskom ima zakržljale kontrafore i zvjezdasti svod u svetištu, te je mogla nastati krajem XV — početkom XVI. st. (sl. 5C). Svod župne crkve u Taborskom nastao je vjerojatno početkom XVI. st., sudeći po razigranim oblicima štitova grbova na zaglavnom kamenju (sl. 5D). Vjerojatno su s početka XVI. st. profilacije iz male crkve sv. Ivana u Ivaniću Miljanskom i gradske kapele Cesargrada³⁵ (sl. 5G i H).

Interesantna su rebra iz kapele sv. Fabijana i Sebastijana u crkvi sv. Marka u Zagrebu i u prizemlju zvonika župne crkve sv. Nikole u Krapini: to su uski i visoki profili, završeni kruškoliko (sl. 5E i F). Svojom vitkošću podsjećaju na rejtovska rebra iz vremena oko 1500. god. i početka XVI. st., ali su ipak oblikovana konzervativno. Za kapelu iz crkve sv. Marka zna se da je građena oko 1500. god.; zvonik stare krapinske crkve

³⁰ Z. Horvat, *Neki prozori profanih gotičkih objekata*, *Vijesti MK*, 1—6, 1975, str. 116.

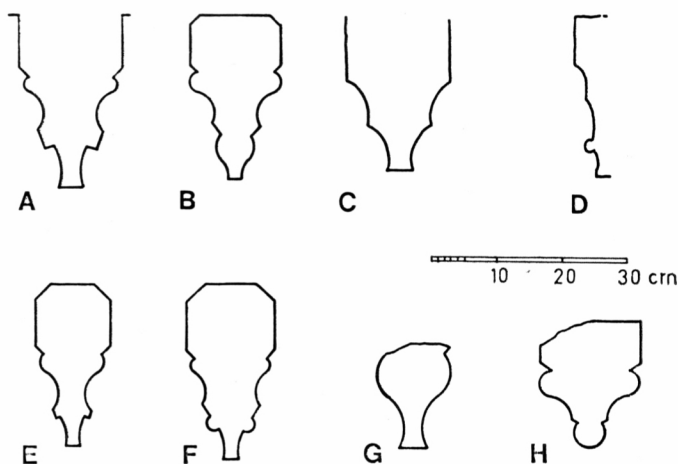
³¹ U Zavičajnom muzeju u Ogulinu nalaze se također dva zaglavna kamena iz oštarijske crkve s takvom profilacijom rebara.

³² Lj. Karaman, *Umjetnost srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji*, *Hist. zbornik*, 1950, 1—4, str. 132.

³³ Karaman, o. c., str. 132.

³⁴ Szabo, *Kroz Hrvatsko zagorje*, str. 112.

³⁵ Kapela sv. Ivana u Ivaniću Miljanskom je po lokalnoj tradiciji sagrađena kad i Veliki Tabor (koji je već renesansni kaštel), što potvrđuje primjena iste vrste kamena.

9 Neke profilacije rebara svodova oko 1500. godine i početkom XVI stoljeća: a), b), c) VOČIN, bivša samostanska crkva sv. Marije od Pohoda, profilacije rebara svodova lađe, svetišta i prizemlja zvonika; d) KAPTOL kraj Požege, skica spolija u srednjovjekovnom obrambenom zidu; e), f) ILOK, ulomci rebara svodova, iskopani 1972. godine uz zgradu gimnazije. Nacrtao po snimku I. Mirnika; g) ZRIN, crkva sv. Margarete, ulomak (danas u Povijesnom muzeju Hrvatske); h) SUSEDGRAD, ulomak rebara svoda (danas u Povijesnom muzeju Hrvatske).

10 ILOK, ulomak spoja triju rebara, iskopan 1972. godine (snimak I. Mirnik).

ima sačuvan poneki detalj tipične kasne gotike početka XVI. st. (npr. niša vratiju polukružnog nadvoja, neobično jako skošenje okvira prozora na višim etažama zvonika). Zaglavno kamenje zaostalo pri regotizaciji krapinske crkve (sl. 6) vjerojatno potječe iz istog vremena.³⁶ To kamenje je sapinjalo rebra, profilirana na način čest u kasnoj gotici: s jednom uzljetinom.

Posebnu grupu kasnogotičkih rebara svodova čine rebra od pečene gline, tj. profilirane opeke. Čini se da je u vremenu oko 1500. god.³⁷ sagrađeno nekoliko objekata isključivo opekama, već renesansnih karakteristika. Jedini je još sačuvan objekt takve vrste crkva Lučica kraj Lipovca u istočnoj Slavoniji, istina danas bez svoda. Opeka iz Lučice (sl. 7A), karakteristične simetrične profilacije, možda je nekada bila opeka rebara svoda.

Nedavno su u Arheološkom muzeju u Zagrebu slučajno pronađene zametnute *profilne opeke iz Gorjana*, koje je Szabo svojevremeno skicirao; među njima pronađeni su i dijelovi rebara svoda iz Gorjana i iz *Slankamena*. Profilacija koju je autor publicirao u jednom od prošlih brojeva »Peristila« preuzeta je od Szaboa i nije vremenski točno određena: najvjerojatnije je iz vremena oko 1500. god. Opeka rebara iz Gorjana (sl. 7B) većih je dimenzija, kao i ona iz Čazme³⁸, dok je ona iz Lučice prava opeka, debljine kao i sve ostale opeke na objektu.

Opeka iz *Slankamena*, pronađena u depou Arheološkog muzeja, vjerojatno je opeka rebara svoda (sl. 7C); nađena je u ruševinama crkve u Slankamenu; u SAP Vojvodini. Tu profilaciju objavljujem jer je zanimljiva kao potvrda fenomena jednog posebnog načina građenja.

Oko 1500. god. Benedikt Rejt stvara divne prostore, potpuno nove koncepcije, a to je istodobno i kraj kreativnog gotičkog razdoblja u građenju; i kod nas je bilo objekata rejtovskog tipa, no koliko — danas se još ne zna. Bivša *samostanska crkva sv. Marije od Pohoda* u Voćinu danas bez svodova, ima, prema istraživanjima dr. A. Horvat, pete rebara (sl. 8) svodova rejtovskog tipa³⁹. Autor je došao u priliku točno snimiti profilaciju rebara u lađi, svetištu i pod zvonikom (sl. 9 A, B i C).

Nedavno iskapanje temeljne jame za novu gimnastičku dvoranu uz iločku gimnaziju otkrilo je temelje jedne crkve i ulomke rebara svoda rejtovskog tipa (sl. 9 E i F). Prema prof. I. Mirniku, crkva je vjerojatno građena za vrijeme Lovre Iločkog, oko 1500. god.⁴⁰ Na sudarnoj plohi rebara uklesana je kvadratna rupa, očito za umešanje željeznog trna, što je izuzetna pojava. Takvo konstruktivno rješenje obično se primjenjuje tamo gdje se javljaju i druge sile osim tlaka: smicanje, vlak, te bi se moglo pretpostaviti da su rebra svoda imala i nekonstruktivne smjerove, pa otuda i potreba za takvim načinom učvršćivanja.

³⁶ A. Horvat, *Između gotike i baroka*, Zagreb, 1975, str. 26.

³⁷ O tome više A. Horvat, o. c., str. 23—24. i 27—29; Z. Horvat, *Opeke iz Gorjana*, Vijesti MK, u tisku.

³⁸ Mislim da bismo i za rebro iz Čazme mogli pretpostaviti da je nastalo oko 1500. god.

³⁹ A. Horvat, *Novi pogledi na crkvu u Voćinu*, Rad JAZU, knjiga 360, 1971, str. 15—17.

⁴⁰ I. Mirnik, *O novijim arheološkim nalazima u Iloku*, Vijesti MK, 1973, 3—4, str. 14.

U obrambenom zidu Kaptola, nedaleko Slav. Požege, uzidano je nekoliko spolija, među njima i ulomak jedne rejtovske (?) profilacije (sl. 9 D). Spolij ima zakrivljenje, ali po njemu nije vidljivo da li je to rebro ili polurebro. Unutar kaptolskih zidina nije sačuvan nijedan srednjovjekovni sakralni objekt: možemo samo pretpostaviti da je postojao jedan takav, možda rejtovskog tipa svoda. Tomu se ne treba čuditi, jer je Voćin vrlo blizu, odmah na drugoj strani Papuka, otkud su mogli doći majstori.

U stranoj literaturi sam našao neke primjere profilacija rebra svodova rejtovskog tipa, ali je samo jedna potpuno slična onima iz Voćina i Iloka: to je profilacija s »Reiterstiege« B. Rejta na Hradčanima, u Pragu⁴¹. Ta se profilacija javlja i u lađi crkve u Voćinu i među ulomcima iz Iloka (sl. 9 E i F). Profilacija s kruškolikim završetkom (sl. 9 B), ali bez torusa sa strane, relativno je česta i kod nas početkom XVI. st., kao i ona s dvostrukim užljebinama (sl. 9 C), a javlja se kod Rejta na crkvi sv. Barbare u Kutnoj Hori i crkvi sv. Nikole u Launu⁴². Zanimljivo je da su kod nas upotrijebljene istodobno obje na *samostanskoj crkvi* u Kloštar-Ivaniću, koja je gotovo identičnog tlocrta kao voćinska crkva.

Druga iločka profilacija (sl. 9 F) slična je profilaciji rebra svoda u Vladislavskoj dvorani na Hradčanima B. Rejta i jednom ulomku iz burga u Budimu u Madžarskoj⁴³.

Zaključak koji se nameće jest da je i kod nas postojala građevinska djelatnost u okviru srednjoevropske arhitekture rejtovskog tipa, no koliko — to bi tek trebalo utvrditi.

U ruševinama crkve sv. Margarete ispod Zrina nađen je ulomak vjerojatno pete rebra svoda,⁴⁴ nepotpune profilacije, koja svojim oblikom sugerira vrijeme oko 1500. god. Na toj crkvi su prisutni oblici s početka XV. st. i tragovi kasnije, gotičke adaptacije: kontrafori su npr. kasnije dodani. Kakav je bio svod, i svetišta i lađe, nije vidljivo; zadovoljimo se konstatacijom da je u toj crkvi možda bio naknadno izveden kakav kompliciraniji svod početkom XVI. st.

⁴¹ Götz Fehr, *Benedikt Ried*, Callwey, 1961, slika na str. 110, profilacija br. 10 (Prag, Reiterstiege — B. Ried).

⁴² Götz Fehr, o. c., slika na str. 110, profilacija br. 12 (Kutna Hora, crkva sv. Barbare), br. 13 (Laun, crkva sv. Nikole, lađa); obje profilacije B. Ried.

Profilacija rebra iz Susedgrada⁴⁵ svojim zdepastim oblikom odstupa od malo prije navedenih rejtovskih profilacija. Po vrsti kamena, pa i oblikovanjem profilacije, čini se da potječe iz vremena renesansnih pregradnji Susedgrada tijekom prve polovine XVI. st.

Općenito je oblik profilacija u gotičkoj arhitekturi ovisio o mnogim uvjetima, između ostalog o gospodarskoj snazi investitora te o razdoblju u kojem su nastale. Bogatije profilacije su redovito detaljirane na način vremena u kojem su nastale, dok su jednostavne profilacije posljedica jeftine gradnje, često toliko jednostavne da mogu pripadati širem rasponu vremena.

Pojedine građevne grupe, dolazeći s različitih gradilišta diljem srednje Evrope, donose sobom »svoje« karakteristične oblike: značajna gradilišta bila su rasadnik ideja i stručne radne snage, pa su prema tome bile i određene arhitektonske škole. Naučene profilacije i metode konstruiranja primjenjuju na svojim lutanjima za poslom. Takva važna gradilišta bila su Prag, krajem XIV. st. i oko 1500. god., Budim, Graz, Beč. S obzirom da je kompozicija objekta i svih njegovih dijelova zamršena konstrukcija, organizam u kojem je teško bilo što mijenjati a da to nema posljedica po cjelinu, nema odviše velikih odstupanja od osnovne sheme. To se odnosi, naravno, i na profilacije rebra svoda, koje se onda javljaju kao inačice, a osnovni kompozicijski kostur je isti.

U promatranju nekog gotičkog objekta u njegovoj cjelokupnosti važan dio su njegove profilacije odnosno i profilacije rebra svoda. Na žalost je glavnina naših srednjovjekovnih objekata nestala, uništena ili pregrađena, pa se tek po nekom preostalom detalju i profilaciji može nešto utvrditi. Uspoređivanjem tih profilacija može se pokušati sagledati mjesto pojedinih objekata nastalih unutar naše domaće situacije kao i veze sa susjednim zemljama.

⁴³ Götz Fehr, o. c., str. 110, profilacija br. 8 (Vladislavska dvorana — B. Ried), br. 18 (Budim, burg, ulomak).

⁴⁴ Danas u Povijesnom muzeju Hrvatske.

⁴⁵ Danas u Povijesnom muzeju Hrvatske.

Napomena: svi snimci i crteži autorovi, ako nije drukčije naznačeno.